A prototipikus (poláris) antonimák
Kognitív nyelvészeti javaslat elmélet és empíria összehangolására

Kugler Nóra
ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék

Összefoglaló
A tanulmány arra mutat rá, hogy az antonímia alapvető jellegével nem áll összhangban a magyar szemantikai kutatásokban az antonímiára fordított figyelem. A poláris antonímiát (pl. *magas – alacsony, erős – gyenge; meleg – hideg, vidám – szomorú; okos – buta; kedves – undok*) szakirodalmi adatokra építve a tanulmány úgy értelmezi, hogy a poláris viszony nyelvileg nemcsak értékviszonyként konceptualizálódik, hanem alapvetőbb feldolgozási szinten energiaviszonyként és téri viszonyként is. A kifejezések előfordulásainak a megértésekor akár mindhárom tartomány aktiválódhat, bizonyos mértékben (előtér-háttér viszonyban) feldolgozódhat. Ennek magyar nyelvi anyagon történő empirikus vizsgálatára a tanulmány több, további kidolgozásra és megvalósításra váró kísérlettervet mutat be. A kísérletek a szemantikai orientáció megállapítására, a pólusok közötti és az alternatív nyelvi megkonstruálásuk közötti összefüggésre, a polaritás és a tériség kapcsolatára irányulnak.

Kulcsszavak: antonímia, nyelvi polaritás, poláris antonimák, szemantikai orientáció, embodiment, kísérletes kutatás, melléknév

1. Bevezetés

A tanulmány a poláris antonimák séma-megvalósulás viszonyban értelmezett jelenségének empirikus kutatását kívánja megalapozni kognitív nyelvészeti keretben.[1] Az ellentétes jelentésű szavak kategóriáját prototípuselvű kategóriaként kezeli (Cruse 2010: 153). A kategória központi képviselőivel foglalkozik a melléknevek körében. Azokat a relatív tulajdonságot jelölő mellékneveket kutatja, amelyek pozitív – negatív párt alkotnak, és tartományaik kontinuusak vagy kontiguusak, tehát skalaritásuk jellege lehetővé teszi a tartományok közötti folyamatos átmenetet (kontinuitást), illetve érintkezés esetén a semleges tartományt (pl. *meleg – hideg, gyors – lassú, magas – alacsony, vidám – szomorú*) (Cruse 2010: 158). Ezeket az egyszerűség kedvéért (az egyik alcsoport nevét kiemelve) a tanulmány poláris antonimáknak nevezi.

A dolgozat két (nem feltétlenül polárisan) kontrasztos megfigyelést tesz az antonímiával kapcsolatban (2.), majd vázolja a tanulmányhoz kapcsolódó elméleti kiindulópontot és az ebből következő kísérletes vizsgálati lehetőségeket (3.).

[1] A séma-megvalósulás viszonynak, a dolgozat egyéb kognitív nyelvészeti terminusainak meghatározásához lásd Tolcsvai Nagy (2013) és Tolcsvai Nagy (2017a) glosszáriumát, a részletes kifejtésükhöz pedig ezeknek a műveknek a megfelelő részeit.

ISSN 2064-9940 – WWW.JENY.SZTE.HU – HTTP://DX.DOI.ORG/10.14232/JENY.2018.1.6
CC BY NC ND

A korpusznyelvészeti módszerekre nem tér ki részletesen, csak egy kutatást kiemelve illusztrálja az információtechnológia felhasználását a poláris antonimák kutatásában. A 4. szakasz kísérletes eljárásokra fókuszálva bemutat három (a teljes kidolgozás előtt álló) kísérlettervet.

2. Az antonímia alapvető jellege és kutatásának mai magyar kontextusa

Az ellentét lexikális kifejezésének központi jelenségeivel kapcsolatban – mint amilyen például a *meleg – hideg, gyors – lassú, jó – rossz* viszony és ennek két pólusa – azok a szerzők is az *antonímia* fogalmat használják, akik terminológiailag megkülönböztetik az ellentét eltérő típusait (Cruse 1986: 204; 2010: 153).

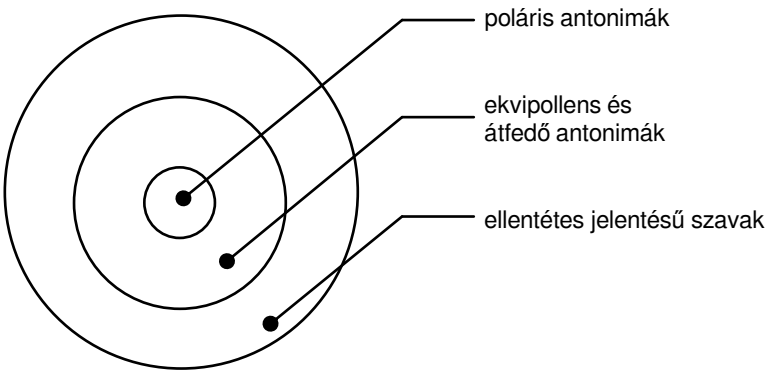

1. ábra
Az ellentétes jelentésű szavak főbb típusai

A jelen tanulmány a *poláris antonímia* kifejezést az 1. ábra szerinti poláris (pl. *magas – alacsony*), az ekvipollens (pl. *vidám – szomorú*) és az átfedő antonimák (pl. *okos – buta*) együttes megnevezésére használja (lásd részletesen a 3. pontban), és ezzel az ellentétes jelentésű szavak centrális csoportjára utal.

Az ellentétes jelentéssel kapcsolatban mindenkinek van tapasztalata és gyakorlati jellegű (implicit) nyelvi tudása (Cruse 1986: 197; 2010: 153). Az ellentét mint nyelvi kifejezések közötti szemantikai viszony nem hiányzik egyetlen iskolai nyelvtankönyvsorozatból sem.[2] Ezzel kontrasztban az antonímia a szemantikai

[2] A feladatok általában azt kérik, hogy a diákok adják meg bizonyos szavak ellentétes jelentésű „párját", vagy írjanak példát ellentétes jelentésű szavakra, készítsenek ehhez rajzot, ábrát. Az ellentét értelmezését tudottnak veszik, egy alsó tagozatosoknak készült tankönyvben (a rokon értelmű szavak bemutatása után) a keretes részben ez áll kiemelt ismeretként: „Több szavunknak van ellentétes jelentésű párja is". Később sem kapnak sokkal több fogódzót az ellentét megállapításához. De vajon mit mond a szülő vagy a tanár a hatodikos gyereknek, ha az megkérdezi, hogy jó példa-e az, hogy kocsi és bicikli, mert anya kocsival megy dolgozni, apa meg biciklivel?

kutatások elhanyagolt területe. Hátrányos helyzetben van a szinonímiához képest is, de a poliszémiához viszonyítva biztosan. Az elmúlt évtizedek magyar szakirodalmából nem tudok elméleti munkát kiemelni, tanulmánykötet (Gecső–Szabó 2017) jelent meg a témában, de ez esettanulmányokat tartalmaz elméleti alapozó fejezet nélkül.

Az esettanulmányok közül az intenzifikátorok polaritásával kapcsolatos kutatásokat emelem ki (Andor 2011; 2017; Dér 2013). Péter Mihály munkáiban az antonímiával kapcsolatos nagyon értékes meglátások mellékszálként jelentek meg (Péter 1991; 2005: 86–96). A jelentéstanok (és a *Magyar ellentétszótár* (Temesi 2012) elméleti bevezetője) összefoglalják a szakirodalomban fellelhető főbb megközelítéseket, kategorizációs eljárásokat. A *Magyar ellentétszótár* esetében ez öt oldalon történt meg (Kicsi 2012), és ez az áttekintés nyilvánvalóan nem termelte ki a szótár módszertanát (Temesi 2012).[3]

Az információtechnológiai módszerek és eszközök egyre fejlettebbek (ezt látjuk például a szentimentelemzés terén, amely a magyarban is virágzó számítógépes nyelvészeti terület). A korpuszvezérelt kutatások és az empirikus adatok elemzésére alkalmas szemantikaelmélet kapcsolata nem mindig teremtődik meg, és az antonímiakutatás esetén ennek komoly akadálya, hogy a szemantikai kutatások egyelőre nem is tudják felmutatni azt az elméletet és módszertant, amely alapján a gépi tanulást optimálisan lehetne tervezni. Ennek ellentmondani látszik az, hogy léteznek hatalmas méretű korpuszok, amelyekben lehet pozitív és negatív értékjelentésű kifejezésekre is keresni (lásd Turney–Littman (2002), áttekintve az előzményeket is), illetve az adott nyelven készült szöveget betöltve az elemzőprogram meghatározza, hogy a szöveg mennyire pozitív vagy negatív (lásd Bolasco–Ratta-Rinaldi (2004); magyar, polaritáslexikont is létrehozó-alkalmazó módszerre lásd Hangya–Farkas (2015)). Az eredmények értelmezéséhez érdemes azt is alaposan tanulmányozni, mit/mivel tanult a kereső (ennek problémáit is tárgyalja Hangya–Farkas (2015)).

Van olyan módszertan, amelyben egy szó orientációját a polaritás szempontú asszociálódás erőssége alapján állapítja meg a program (lásd Turney módszerét Turney–Littman (2002)-ben). Tehát amikor egy szó erősebben asszociálódik a pozitív „paradigma" tagjaival, mint a negatívéival, azt azonosítja, és úgy értékeli a kereső,[4] hogy a szó orientációja (bizonyos mértékben) pozitív. Vagyis az orientáció megállapításában a kongruenciahipotézist alkalmazza. A kongruencia a polaritással összefüggő preferenciának az a jelensége, hogy egy poláris kifejezés tipikusan azonos polaritású kifejezésekkel kapcsolódik össze (Dilts 2010). Az inkongruencia ritkább, megértése nehezebb, feldolgozása több időt vesz igénybe (lásd Polly III,

---

[3] Miközben a *Magyar ellentétszótár* már önmagában azzal is alapvető lexikográfiai hiányt pótolt, hogy létező szótárak minősítéseire építve anyagot gyűjtött és rendezett el (itt szeretném hozzátenni, hogy a korpusznyelvészeti feldolgozásnak más nemzeteknél is ez szokott lenni az előzménye, első lépése), a művet kíméletlen kritika fogadta (Fejes 2012), amely még azt a korlátot sem vette figyelembe, amellyel a szerkesztők körülhatárolták a vállalkozásukat.

[4] Az ehhez szükséges számításokat itt nem részletezem, de lásd a Pointwise Mutual Information (PMI) módszerrel számolt hányadosok kivonásával magának a polaritási értéknek a számítását: SO-PMI-IR(*word*) = PMI(*word*, {*positive paradigms*}) – PMI(*word*, {*negative paradigms*}), lásd Turney–Littman (2002), hivatkozással a korábbi, részletesebb kifejtés helyére is.

Osgood (1980)-ban). A szemantikai orientáció és a kollokációs preferencia nem független egymástól, és lehet ennek az alapján óvatos valószínűsítést megfogalmazni a kollokálódó kifejezésnek mint megvalósulásnak az értékjelentésére vonatkozóan. Dilts kutatása (Dilts 2010) rámutatott arra, hogy ez a valószínűség nagyobb, ha pozitív kifejezésről van szó, és kisebb, ha negatívról. Azaz a negatív polaritású értékelő kifejezések gyakrabban kapcsolódnak össze pozitív főnevekkel, mint a pozitív értékelők negatív főnevekkel. Ahhoz finom elemzésre van szükség, hogy azt is lássuk, mi is történik ezekben a kapcsolatokban, például hogy a sémaszintű polaritás érvényesül, vagy pedig felülíródik az adott viszonyban (az emergens, integrált jelentés megalkotása során).

A polaritás kísérletes kutatására magyar adatközlőkkel magyar nyelvi anyagon alig van példa (de lásd Boross inspiráló kutatását[5] (Boross 2010b)). Tisljár-Szabó (2014) a szemantikai differenciál magyar alkalmazásával kapcsolatban hivatkozik (két) kísérletre (Tisljár-Szabó 2014: 958).

Az a kép rajzolódik ki, hogy nincs összhangban az antonímiának a világ nyelvi feldolgozásában alapvető jellege és a kutatására fordított figyelem, továbbá a korpusznyelvészeti módszerek adta lehetőség sem ér össze egyelőre az elméleti kutatásokkal.

3. Az elméleti kiindulópont, a kutatás megtervezésében is alkalmazott elméletfüggő fogalmak bevezetése

Az önkényesség tétele az egyik olyan alapvető elgondolás a nyelvvel kapcsolatban, amelyet a kognitív nyelvészet elvet. A nyelvi polaritással kapcsolatban az önkényességen alapuló elgondolást példázza az alábbi, Hunyadi László kandidátusi értekezéséből származó megállapítás.

(1) Mivel a két pólus egymást kölcsönösen feltételezi, nincs elméleti jelentősége annak, melyik pólust tekintsük „pozitívnak” és melyiket „negatívnak”. A nyelvészetben éppoly önkényesen járunk el, mint a fizikában vagy a földrajzban […]. (Hunyadi 1981: 4)

Az alábbiakban csak néhány, a tárgyalás szempontjából lényeges elvet emelek ki az általam bemutatandó javaslat elméleti keretéből.

A jelen tanulmány a nyelvet (a nyelvi képességet és tevékenységet) nem tartja lecsatolhatónak az ember kognitív működésének összetettségéről (Langacker 2008; Tolcsvai Nagy 2013; 2017b). A nyelvi polaritást tapasztalati alapú jelenségnek tartja, amely azzal függ össze (kölcsönösen), hogy az elme hogyan dolgozza a fel világot.[6] A pólusok közötti különbség, azok pozitívként vagy negatívként történő meghatározása ikonikusan (az ember megismerő tevékenysége felől) motivált (Szilágyi 1996; Langendonck 2007).

[5] A tanulmány szerzője ebben a kutatásban értékelőként („szakértőként”) vett részt. A Pléh Csaba és Lukács Ágnes szerkesztette kézikönyv (Pléh–Lukács 2014) nem említi Boross munkáját.

[6] A viszony kétirányúságára lásd a közelmúlt szakirodalmából Boroditsky (2000; 2011)-et; az orientációs metaforák neurológiai beágyazottságával kapcsolatban lásd Boross (2010a) áttekintését.

A polaritás a jelentés részeként sematizálódik a kifejezés fogalmi szerkezetében. A konvencionálódott sémaszintű poláris jelentés dinamikus viszonyban van a megvalósulással (a séma-megvalósulás viszonyra lásd Langacker 2008: 17; Tolcsvai Nagy 2013: 161–165). A használatból absztrahálódó sémaszintű jelentést az újabb megvalósulás megerősítheti vagy át is alakíthatja. Az utóbbira jó példát szolgáltatnak a negatív pólust képviselő, általában ragos főnévből és (melléknévi igenévből →) melléknévből lexikalizálódott intenzifikátorok (a példák forrása Kugler (2014); lásd még Andor (2011; 2017) és Dér (2013), az interzifikátoroknak erre a típusára lásd Székely (2000; 2007)).

(2) A kisasszony *félelmetesen lusta* is volt. (MNSZ[7])
(3) […] ám ha Agassi le tudja kezelni e nyitásokat, *félelmetesen jól* helyezett adogatásfogadásaival, már ő kerülhet kedvező pozícióba. (MNSZ)
(4) Az, amit ő A Tanúban csinált, az egy teljesen magában álló vállalkozás volt és egy *félelmetesen művelt* és önmagát folytonosan képző embernek nemcsak erőfeszítéseit mutatja, hanem a szándékait is […] (MNSZ)

A korpuszalapú vizsgálat (Kugler 2014) azt tárta fel, hogy a *félelmetesen* negatív orientációja (nem igei vagy igenévi) alaptagokkal összekapcsolódva meggyengül, ezzel összefüggésben a preferenciája megváltozik: jellemzően gyakrabban és változatosabban kapcsolódik össze pozitív orientációjú szavakkal, mint negatívakkal. Hasonló vizsgálattal, nem teljesen azonos terminológia alkalmazásával lényegében ugyanerre az eredményre jut egymástól függetlenül Andor (2011; 2017) és Dér (2013) is.

A nyelvi kategóriák természetes, mindennapi kategorizációs eljárások révén jönnek létre, ezért adekvát leírásuk is ezzel analóg kategorizációval valósulhat meg hatékonyan (Tolcsvai Nagy 2013: 114–129; 2017b: 67). Az ellentétességen belül a szűkebben értelmezett antonímia kategóriája is prototípushatást mutat (Cruse 2010: 155). A centrális csoportot a szakirodalom általában artikulálja, például az alábbi, 2–4. ábrán látható módon. A kategóriák Cruse (1986)-ból és (2010)-ből származnak, az ábrázolás a szerző (KN) megoldása.

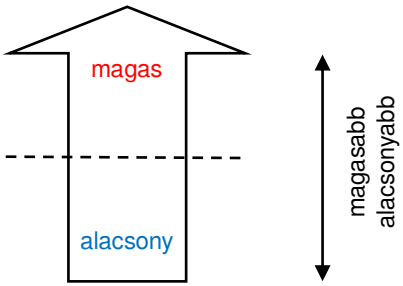

2. ábra
A szűk értelemben vett poláris antonimák (*magas – alacsony*)

[7] A példák egy része a Magyar Nemzeti Szövegtárból származik:
MNSZ – http://corpus.nytud.hu/mnsz/ lásd (Sass 2016)
MNSZ2 – http://clara.nytud.hu/mnsz2-dev/ lásd (Oravecz–Váradi–Sass 2014)

A *magas – alacsony* típus ('polar antonyms', lásd még *hosszú – rövid, erős – gyenge*) jellemzője, hogy ugyanannak a dimenziónak ellentétes, de kontiguus tartományait jelölik. A tartományokat a 2. ábra ennek megfelelően vertikálisan rendezi el, az egyetlen skálán az irányt a fenti nyíl jelöli. A pólusok között átmenetként valósul meg az érintkezés ('átlagos vertikális kiterjedés', vö. *se nem magas, se nem alacsony*; lásd a szaggatott vonalat a 2. ábrán). A pólusok „inkompatibilisek" (Cruse 1986), tehát ha *X magas*, akkor *nem alacsony*, ha *Y alacsony*, akkor *nem magas*. Az egyik pólus tagadása azonban nem implikálja a másik állítását, tehát ha *X nem magas*, abból nem következik, hogy alacsony (Kiefer 2008: 518–522). Az összehasonlítás műveletében mindkét póluson alkalmazható az ellentétes kifejezés, tehát az *X magasabb, mint Y; Y alacsonyabb, mint X* szerkezet akkor is alkalmazható, ha X és Y magas, vagy mindketten alacsonyak (az átlaghoz képest) (lásd az ábrán a fokozott kifejezések nyíllal jelölt tartományát; vö. Cruse (1986) és Kiefer (2008: 518–522)).

3. ábra
Az ekvipollens antonimák (*vidám – szomorú*)

Az ekvipollens antonimák estében ('equipollent antonyms', lásd még *hideg – meleg*) a pólusok a semlegestől két irányban térnek el, mindkét tartománynak megvan a saját, független skalaritása (lásd a tartományok szélein a nyilakat a 3. ábrán).

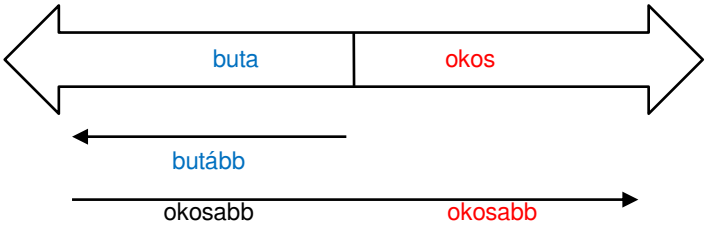

4. ábra
Az átfedő antonimák (*okos – buta*)

Az átfedő antonimák estében ('overlapping antonyms'; lásd még *kedves – undok, jó – rossz*) a tartományok a skalaritás szempontjából aszimmetrikusak: a negatív pólus nulla „szintje" már a pozitív tartományba esik, ezért a pozitív pólus terminusa a negatív viszonyaira is vonatkoztatható (lásd az *okosabb* „kiterjedését" jelölő nyilat a 4. ábrán). Például *X buta, de még mindig okosabb, mint Y.* A szakirodalom általában kizárja az elfogadható szerkezetek közül a fordított megoldást

(pl. *X okos, de még mindig butább, mint Y*), ezt jelöli a 4. ábrán a *butább* skáláját jelölő nyíl elhelyezése, amely az ábrázolás szerint csak a *buta* tartományában értelmezhető.

A fogalmi és a nyelvi konstruálásban egy egészet (például a hőérzetet mint tapasztalatot) felbontunk a percepciós szalienciának megfelelően a szélső értékek által jól megragadható, kontrasztos részekre (*hideg – meleg*). A részek nem szét vannak szedve, illetve össze vannak rakva (a mechanikai szerkezetek mintájára), hanem a biológiai rendszereknek megfelelően alkotnak egészet (lásd 'embodiment'). A percepciós szaliencia motiválja a polaritás központi jelentőségét a szemantikai szerkezetben, és eredményezi a szemantikai orientációt (a szalienciára és a jelenségre szemantikai prozódiaként hivatkozva lásd Andor 2013: 93, 94).

Ezért a fenti, hagyományosan elkülönített csoportosítást (lásd 2–4. ábra, Cruse (1986: 206–214; 2010: 158); vö. kontrárius és nem kontrárius ellentét Kiefer (2008: 519)-ben) ebben a formában nem kívánom fenntartani. A családi hasonlóság alapján erős összetartozásban, centrális antonimákként kezelem ezeket az alcsoportokat, és az egyszerűség kedvéért poláris antonimákként hivatkozom rájuk. A poláris jelző arra utal, hogy a kifejezések polaritása kontextuális megerősítés nélkül, a sémaszintű fogalmi szerkezet alapján is felismerhető, és a nyelvre vonatkozó gyakorlati tudás alapján az ellentétes pólus egy produkciós helyzetben könnyen (a begyakorlottság nagy fokán) előhívható (lásd ehhez a 4.1. pontban az első kísérlettervet).

A fenti kategorizációs döntést az is indokolja, hogy a hétköznapi nyelvi tevékenységben az elkülönítés szempontjai nem tűnnek elég jelentősnek a hasonlóságokkal összevetve. Olyan konstrukciókban is előfordulnak ezek a kifejezések, amelyek a szakirodalom szerint az általuk képviselt alcsoportra nem jellemzőek.[8]

(5) A növény *alacsony-magas*, lomb típusú. (Google)[9]
(6) Erről szól ez a *szomorú-vidám* történet. (Google)[10]
(7) Kicsit elkínzottnak látszik, de szelíd, s *inkább vidám, mint szomorú.* (MNSZ2)
(8) Jakab Gusztávné ufója *egyszerre vidám és szomorú.* (MNSZ2)
(9) Az *okos* is *butább*, mint az egyszerű ember? (MNSZ2)
(10) […] bocsánatot kérve tőled, egy ilyen minden ízében becsületes, tiszta, *okos, de mégis buta*, buta leánykától, aki háromszoros pápaszemet érdemelne, hogy legalább a magas orrodig elszolgáljon a rövid eszed! (MNSZ2)

A tudományos kategorizáció szempontjából különös jelentősége volt annak, hogy értelmezhető-e a nulla az antonimák modelljében, és ha igen, attól egy irányban (2. ábra) vagy két irányban gondoljuk-e el az eltérést (3. és 4. ábra), azaz a pozitív és a negatív tartomány értékeinek a növekedését, valamint hogy az egyik pólus tagadása implikálja-e a másik állítását. A természetes episztemológia szempontjából is vannak kiemelkedő jelenségei ezeknek a poláris viszonyoknak, de ezek nem feltétlenül esnek egybe a bemutatott tudományos kategorizáció szempontjaival.

[8] Cruse az ún. átfedő atonimáknál hivatkozik a fokozáspróba kapcsán arra, hogy a beszélők intuíciója nem mindig esik egybe a kutatóéval ebben a vonatkozásban („a minority of English speakers have different intuitions on this point", Cruse (2010: 158)).
[9] http://www.agroboltvillany.hu/burgonyak.html (2018. 04. 22.)
[10] http://tinyurl.hu/71Oq/ (2018. 04. 22.)

Ilyen értelemben lehetnek meghatározóak a polaritásról való gondolkodásban a skalaritás, a középpont és a határ (Eliade 1987: 30kk.; Szilágyi 1996: 33–36).

A jelen tanulmány egy másik központi állítása az, hogy a polaritás a fogalmi szerkezetben nem redukálható az értékjelentésre, legsematikusabban a JÓ – ROSSZ primitívumok alkalmazásával (vö. Vendler 1967: 175–185) meghatározható pólusokra (lásd erre a redukcióra Turney–Littman 2002: 1).[11] Például az *erős* melléknév a nagy energiát jellemzőként profilálja, az evaluatív tartomány nem központi a legkönnyebben előhívható jelentésben (tehát sematikus kontextust feltételezve). Az *erős* melléknévi jelző szemantikailag függő, 'a nagy erejű entitás' feltűnő, de sematikus alszerkezete kidolgozást igényel (a kidolgozási oldalt a szürke kör jelöli az 5. ábrában), a kidolgozó a főnévi alaptag, az 5. ábrában a *szél*, a fej határozza meg a szerkezet profilját (ezt jelöli a körvonal vastagítása) (Langacker 2008: 198, 203).

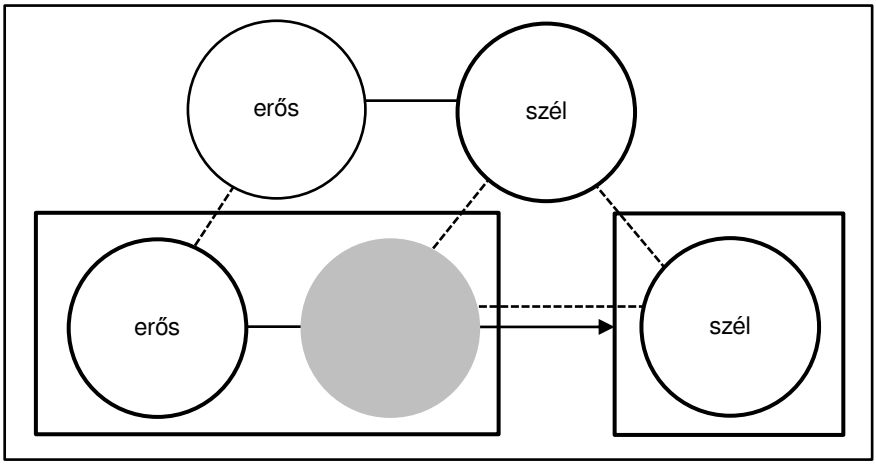

5. ábra
Az *erős szél* szemantikai szerkezete

Az *erős* melléknévi jelzővel alaptagként (függőségi viszonyban) kollokálódó főnevek közül a tíz leggyakoribb az MNSZ2-ben:[12] *szél* (4489), *oldal* (1772), *ember* (1542), *túlzás* (1107), *lökés* (1070), *széllökés* (908), *forint* (844), *kéz* (804), *csapat* (776), *mezőny* (650). Az adatok azt mutatják, hogy a kidolgozási viszony a NAGY FIZIKAI ERŐVEL RENDELKEZŐ DOLOG jelentésben valósul meg a leggyakrabban. A metaforikus kifejezések esetében forrástartományként működik a NAGY FIZIKAI ERŐ a jelentés integrációjában (pl. elérhetővé téve a jelentős túlzást (vö. *erős túlzás*), a nagy vásárlóértéket (vö. *erős forint*) és a nagy hatalmat (vö. *erős kéz*)).

[11] „A word with a positive semantic orientation conveys the evaluation that the item is desirable (e.g., »beautiful«) and a negative orientation conveys the evaluation that the item is undesirable (e.g., »absurd«)" [A pozitív orientációjú szó az elem 'kívánatos, vágyott' értékelését fejezi ki (pl. *beautiful* 'gyönyörű'), míg a negatív orientáció a 'nem kívánatos' értékelést hordozza (pl. *absurd* 'abszurd').] (Turney–Littman 2002: 1).

[12] A zárójelbe tett számok az összes előfordulás számát adják meg. (2018. 04. 22.)

A *magas – alacsony, nagy – kicsi* viszonyában[13] a KITERJEDÉS, a TÉRI VISZONY a központi a legkönnyebben előhívható jelentésben, a polaritás szempontjából az ÉRTÉK tartomány nem centrális.

Az értékjelentés nagyon alapvető jelentés, de szubjektivizált (Traugott 1995), elaborált jelentés (Langacker 2012; 2016).[14] Nem független más, még alapvetőbb jelentésektől, amelyek az emberi tapasztalattal közvetlenebb összefüggésben vannak (lásd embodiment,[15] vö. Zlatev (1997), Rohrer (2007), Kövecses–Benczes (2010: 137, 231) és Tolcsvai Nagy (2013: 80–83). Az értékjelentés egy alapvetőbb, tapasztalati jellegű szubsztrátumot[16] feltételez, amely energiaviszonyként és téri viszonyként dolgozza fel az entitások viszonyát és jellemzőit (vö. Osgood 1980; Szilágyi 1996). Az orientációs metaforákkal kapcsolatban a téri észlelés és a szenzomotoros tapasztalat kapcsolatában kirajzolódó összetett „szemantikai mező" feltárására több kutatás is irányult, kísérletes eszközzel is (lásd Boross 2010a és b; főleg 2010b: 454).

A nyelvi kifejezés vizsgálata egyértelművé tette, hogy a nyelvi konstruálásban a pozitív az alapbeállítás (lásd Boucher–Osgood (1969), Osgood (1980)[17] és Szilágyi (1996); a magyar morfológiában például H. Varga (2006), a mondattípusokra vonatkozóan például Croft (1994), a magyar mondattanban Imrényi (2013; 2017), a nyelvelsajátítás folyamatában Boucher–Osgood (1969) és Osgood (1980)).

Mindezek alapján megfogalmazható egy olyan kutatói kérdés, hogy ha a poláris viszony nyelvileg nemcsak értékviszonyként konceptualizálódik, hanem alapvetőbb feldolgozási szinten energiaviszonyként és téri viszonyként, akkor az értékelésnek ez a testesült jellege (és az értékjelentés forrástartománya) szerepet játszik-e a kifejezések megértésében (vö. Boroditsky 2000; Casasanto–Boroditsky 2008).

A kifejezések sémaszintű jelentésében a pólus azonosíthatósága, amelyet a szakirodalom – immár elég nagy konszenzussal – szemantikai orientációnak nevez (Dilts 2010), szintén kísérletes vizsgálatot kíván. Nem tudok az Osgoodéhoz hasonló, illetve a vizsgálat kritikája alapján az eljárást továbbfejlesztő magyar kutatásról. Pedig a feladat elvégzése nélkül problematikus kijelölni olyan pozitív és negatív viszonyokat, amelyek alapján a korpuszok keresője tanítható.

A fentiekből nyilvánvalóan következik legalább két irányban a kutatás szükségessége. Az egyik cél a szemantikai orientáció feltárása, a poláris jelentés jobb

---

[13] A *kis, kicsi* melléknevek komplex korpusznyelvészeti vizsgálatára lásd Papp (2012).

[14] A szubjektivizáció folyamata nem mindig tárható fel, például a *jó,* a legáltalánosabb pozitív értékelő melléknév esetében (Vendler 1967: 178–185) már a legkorábbi adatokban is központi az értékjelentés.

[15] Lényeges megjegyezni, hogy a nyelv testiesülése (vagy másként a testben levés) úgy befolyásolja a nyelvi tevékenységet, hogy nem determinálja magát a nyelvi kifejezést, mivel az közösségileg is meghatározott feldolgozási módokon keresztül konstruálódik meg és konvencionálódik. A nyelvi kifejezés tehát nem önkényes, hanem motivált és konvencionálódott (Tolcsvai Nagy 2013: 51 további hivatkozásokkal).

[16] Langackeri értelemben kezelve a (szub)sztrátumot, e szerint a sztrátumok egymáshoz szemantikailag, kidolgozási viszonyban kapcsolódnak (Langacker 2012; 2016). Ennek a felfogásnak tehát nincs semmi köze a sztratifikációs nyelvészet strukturálisan elkülönített nyelvi szintjeihez.

[17] Osgood és munkatársainak a vizsgálatai a nyelvelsajátítás folyamatában is kimutatták a pozitív pólus elsődlegességét.

megértése. A második a sémaszintű jelentésként meghatározható polaritás kutatása séma-megvalósulás viszonyban tényleges adatok alapján, a nyelvi tevékenységben megfigyelve és a nyelvváltozás folyamatában is értelmezve. A második területen már vannak magyar kutatási eredmények és újabb tervek is (lásd Andor 2011; 2017; Dér 2013; Kugler 2014), az elsővel kapcsolatban a következő (4.) szakaszban teszek javaslatot.

4. Kidolgozásra váró kísérlettervek

Szilágyi N. Sándor már több mint két évtizeddel ezelőtt ráirányította a figyelmet arra, hogy hálózatos és rendszerszerű kapcsolat van a nyelvi kifejezésekkel jelölt téri – energia- – értékviszony alapján értelmezhető poláris párok között (Szilágyi 1996). Ezek empirikus módszertanú alapos feltárása és koherens magyarázata még nem történt meg.

Az alábbiakban olvasható három kísérletben a tervek szerint a kísérleti személyek (a továbbiakban: KSZ) között nem lehet nyelvész vagy nyelvészetet felsőoktatásban tanuló személy. A KSZ nyilatkozik arról, hogy tudomása szerint tipikus neurológiai fejlődésű, érzékelése és finommozgása ép.

4.1. A szemantikai orientáció azonosítása

A szemantikai orientáció kísérletes vizsgálatához jól használható volna Osgood (1980) Polly II kutatása. Ennek lényege röviden az, hogy a tesztszavakat a KSZ-nek pozitív/semleges/negatív jellemzéssel kell ellátni. Ezt Kocsis és Kugler (2018: A jelű kísérleti eszköz) úgy végezteti el, hogy a KSZ gombnyomással indítja a szó megjelenését, és gombnyomással hozza meg a döntést is. A negatív/semleges/pozitív választásnak megfelelő 3 billentyű kiosztását meghatározott lehetőségek közül a KSZ választhatja meg.

Hipotézisek (főképp Osgood (1980) alapján):

(11) a. A mintán belüli azonos döntések aránya nagyobb lesz a véletlen egyezésnél.
b. Az azonos döntések aránya nagyobb lesz a pozitív és a negatív kiértékelésű kifejezések esetében, mint a semlegeseknél.
c. A pozitív kiértékelésű kifejezések azonosítása átlagosan gyorsabb, mint a negatívaké.

A (11c) hipotézis az igazolása esetén sem vezet el egyértelműen ahhoz, hogy a megfigyelést a pólusok eltérő feldolgozása eredményezi. A legfőbb probléma az, hogy a gyakorisági hatást nem lehet teljesen kiküszöbölni, mivel a pozitív kifejezések gyakorisága jellemzően nagyobb, mint a negatívaké, és ez befolyásolhatja a feldolgozás sebességét. A vizsgálat tehát a pólusok gyakorisága szempontjából csak törekszik a kiegyenlítettségre (lásd erre Boross (2010b) megoldását).

Itt érdemes reflektálni a pozitív eltolódás melletti gyakorisági és diverzitási érvre (Boucher–Osgood 1969; Polly I in Osgood 1980). Eszerint a pozitív pólust képviselő kifejezések mind a példánygyakoriságuk alapján, mind a kollokációs potenciáljuk alapján kiterjedtebb használatúak a negatív pólushoz viszonyítva. Osgood vizsgálatában ez az asszociációs tesztek adataira épülő általánosítás: a pozitív

kifejezések jellemzően több asszociátummal kapcsolódtak össze, mint a negatívak. A kollokálódó főnévi fejek alapján a típusgyakoriság meghatározásához korpusznyelvészeti módszereket szükséges alkalmazni, de ennek is feltétele a szemantikai orientáció előzetes megállapítása. Azt sem tudjuk kizárni egyelőre, hogy Osgood megfigyelésének a hátterében nem az húzódik-e meg, hogy a negatív tartományok artikuláltabbak, több, specifikusabb kifejezés fedi le őket, mint a pozitív tartományokat, és ez vezet a negatív kifejezések alacsonyabb gyakorisági értékeihez, kisebb mutatóihoz. A tanulmány eddig példaként beemelt mellékneveinek a gyakorisági adatai az MNSZ2-ben[18] a következők. (Az 1. táblázat adatai természetesen semmilyen általánosítást nem tesznek lehetővé. Az egyes párok esetében a nagyobb példánygyakoriságot félkövér kiemelés jelöli.)

pozitív	előfordulás (db)	**negatív**	előfordulás (db)
meleg	**59637**	hideg	56560
gyors	**96373**	lassú	28747
magas	**170359**	alacsony	73481
vidám	16630	szomorú	**33472**
jó	**634436**	rossz	219963

1. táblázat
A példaként említett melléknévi párok gyakorisági adatai (MNSZ2)

A nagyobb példánygyakoriság elvárása csak a *vidám* esetében nem teljesül, de a különbség a *meleg – hideg* viszonyban sem jelentős.

A negatív pólus összetett szerkezetű képviselői[19] alakilag jelöltebbek a pozitívnál (pl. *hű – hűtlen*), párhuzamos képzésnél toldalékuk hosszabb (pl. *udvarias – udvariatlan*). Ezért a szóhosszal kapcsolatban az itt bemutatott kísérlet is Boross (2010b) megoldását követve törekszik a kiegyenlítettségre. Ennek érdekében csak burkolt ('covert') tagadást kifejező negatív kifejezéseket alkalmaz, ezek betű- és szótagszámát összeveti a pozitív pólust képviselő kifejezések szóhosszával.

4.2. Produkciós kísérlet a téri és a szemantikai orientáció összefüggésének kutatásához

A produkciós kísérlet (Kocsis–Kugler 2018: B jelű kísérleti eszköz) azt hivatott ellenőrizni, hogy van-e szisztematikus összefüggés az értékjelentés és a térviszony-jelentés között. Vagy másként: az értékjelentés feldolgozásával jellemző módon összefügg-e a KSZ által létrehozott téri reprezentáció. Hasonló célú, de eltérő dizájnú kísérletet végzett Boross Viktor (2010b).

[18] Melléknév szófajra és az alapalakra indítva a keresést egyéb korlátozás nélkül (2018. 04. 29.). A melléknévi párokat a szakirodalom tipikusnak tartott ellentétei alapján korábban válogattam, a gyakorisági adatok lekérdezése a 2018. április 27-ei *Újdonságok a szemantikai és pragmatikai kutatásokban* konferencia-előadás után, az írott változat elkészítésekor merült fel bennem.

[19] Érdemes megfigyelni, hogy az 1. táblázat burkolt ('covert') negatív kifejezései is (a *hideg* kivételével) hosszabbak a pozitívaknál.

A kísérlet három szakaszból áll: tanulási fázis; 1. tesztszakasz, izolált szavak lokalizálása; 2. tesztszakasz, minden szó ismeretében téri elrendezés létrehozása.

A kijelző[20] által behatárolt terület közepén (láthatatlan koordinátarendszerben), a KSZ szempontjából szemmagaságban jelennek meg a szavak (6. ábra). A képek csak a kísérleti dizájn illusztrációi, Kocsis Ágnes munkái, nem ténylegesen rögzített adatokat mutatnak be.

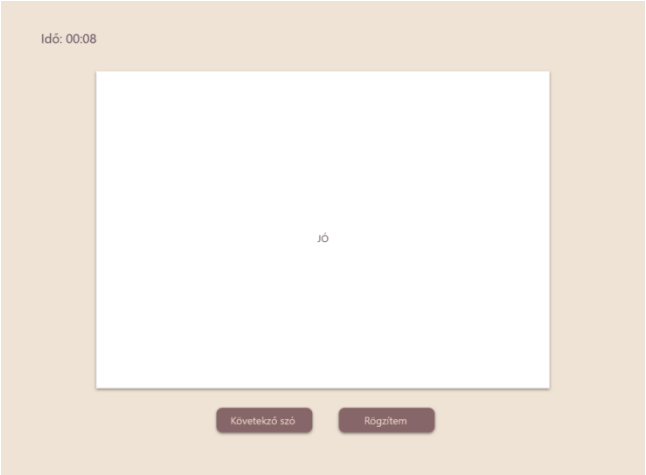

6. ábra
A kifejezés megjelenése a kijelzőn

A kísérleti személy feladata az, hogy vagy hagyja középen a szót, vagy ha úgy látja jónak, mozgassa el az adott területen belül bárhová, tetszése szerint. A szó rögzítését a KSZ gombnyomással jelöli (6. ábra). A mozgatásra a próbaüzem után megállapítunk időkeretet. A megjelenés és a szó rögzítése közötti időt mérjük. Az újabb szót a KSZ szintén gomb lenyomásával kéri (6. ábra). A kifejezés rögzítésének helyét a koordináta-rendszerben pontosan meghatározzuk, az adatokat egységenként és KSZ-enként is kódolva tároljuk (7. ábra), mindkét kód alapján meg tudjuk jeleníteni (8–10. ábra).

[20] A kijelző interaktív tábla, illetve hasonló méretű eszköz (160,5 cm széles × 127,2 cm magas; 63 1/4" × 50"). A nagy méretre azért van szükség, mert Boross (2010b) kísérletéből arra lehet következtetni, hogy a normál kijelző nem elég nagy.

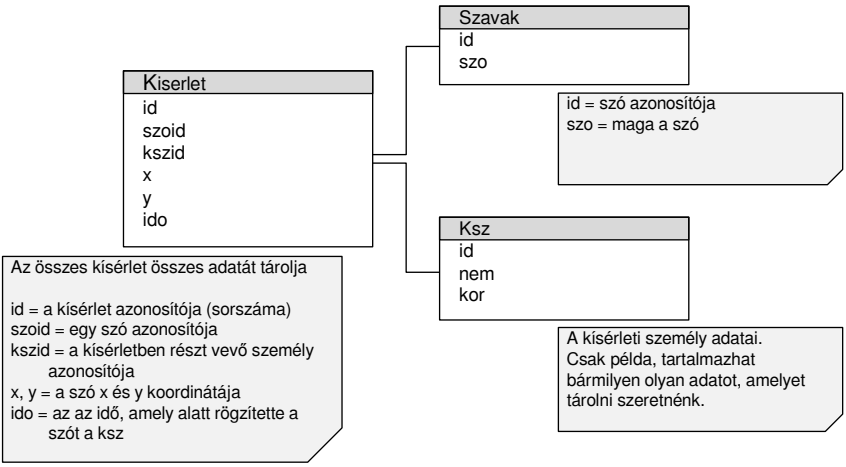

7. ábra
Az adatok tárolásának szerkezete

8. ábra
Azonos szó adatainak megjelenítése I.

9. ábra
Azonos szó adatainak a megjelenítése II.

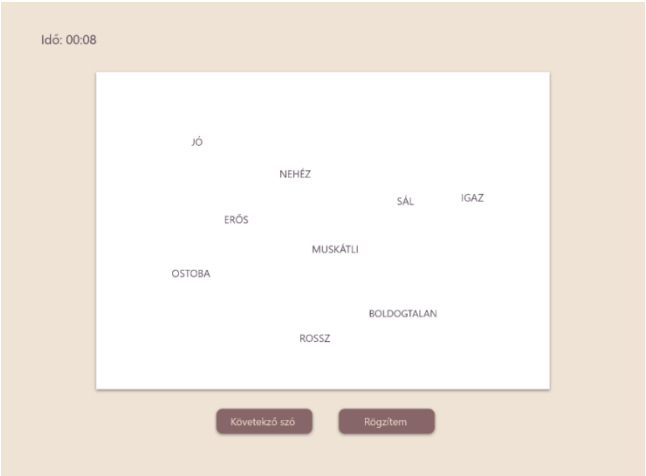

10. ábra
Egy KSZ által létrehozott elrendezés megjelenítése

A KSZ 30 szót kap az 1. tesztszakaszban (3. és 4. táblázat), ebből 17 a poláris kifejezés, azaz célszó (3. táblázat). A polaritási ítéletet három független szakértő hozza meg.[21] A KSZ nem kap poláris párokat, csak a kiválasztott pár egyik tagja szerepel a tesztszavak között. Ezért a KSZ-eket két csoportra kell osztani, hogy a

[21] Boross (2010b)-ben két szakértő volt, a polaritási ítéleteik nagymértékben egybeestek, a véletlenszerűen elrendezett, de a kutató által két szócsoportban elemzett szavak esetén a Person-féle korreláció 0,764, illetve 0,848 volt.

poláris párokra kapott adatok összevethetők legyenek, de különböző csoportba kerüljenek. A szavak véletlen sorrendben jelennek meg a kijelzőn.

Ha a KSZ minden szóval végzett, lezárul a kísérlet első szakasza, amelyben izolált kifejezések lokalizásálása volt a feladat. A korábban már elvégzett elhelyezés azonban nyilvánvalóan hatással lesz a később megjelenő szavak manipulálására, így tehát az elrendezésben bizonyos mértékben (és a memóriaműködés által meghatározott módon) viszonyok is tükröződnek. Ezért a kísérletnek egy új, második szakaszában felkínáljuk a KSZ-nek, hogy megtekintheti az eredményt, és ha kívánja, átrendezheti a képet. (Ehhez a folyamathoz és az adatainak a tárolásához a fenti 7. ábrán bemutatott kezdetleges modellt még fejleszteni kell.) A második szakasz eredménye egy olyan szó-tér-kép[22] lesz, amelyet már az adott szavak viszonya határoz meg, és a döntésben a memóriának lényegesen kisebb szerepe lesz.

A tesztet megelőző tanulási fázisban a KSZ-ek 7 szót kapnak, ezek között nincs poláris melléknév és nincs nyilvánvalóan téri viszonyt jelölő szó sem (2. táblázat).

A csoport	**B csoport**
betegség	egészség
asztal	szék
siker	kudarc
toll	ceruza
öröm	bánat
báty	öcs
húg	nővér

2. táblázat
A tanulási fázisban megjelenő kifejezések csoportonként

A csoport	**B csoport**
jó	rossz
aktív	passzív
nehéz	könnyű
meleg	hideg
érdes	sima
vidám	szomorú
boldog	boldogtalan
erős	gyenge
gyönyörű	ronda
okos	buta
zseniális	ostoba
igaz	hamis
szép	csúnya
világos	sötét
illatos	büdös
nem gonosz	gonosz
bölcs	nem bölcs

3. táblázat
A célszavak (itemek) csoportonként

[22] Ez a megnevezés a tanulmány egyik lektorának a javaslata.

A csoport	B csoport
állítás	kérdés
könyv	füzet
olvas	ír
gyűrű	karkötő
cipő	zokni
sál	kendő
tölgy	platán
muskátli	petúnia
tévé	rádió
kutya	macska
furulya	fuvola
ablak	ajtó
szónoklat	szavalat

4. táblázat
A nem poláris „töltelékek" csoportonként

A célszavak (3. táblázat) vegyesen tartalmaznak centrális és nem centrális (pl. *bölcs, zseniális*) poláris kifejezéseket, a burkolt mellett nyílt tagadást is (szintetikusan: *boldogtalan;* analitikusan: *nem bölcs, nem gonosz*). A kísérlettel így azt is vizsgálni tudjuk, hogy az alternatív nyelvi konstruálás okoz-e különbségeket a feldolgozás gyorsaságában. A tagadóképzős nyílt tagadás hatását (*boldogtalan*) nem tudjuk összevetni, mert ez a megoldás csak a negatív póluson létezik (H. Varga 2006: 81–84).[23]

Hipotézisek (főképp Osgood (1980) alapján):

(12) a. A pozitív kifejezések jellemzően inkább feljebb lesznek, mint lejjebb.
b. A pozitív kifejezések jellemzően inkább jobbra lesznek, mint balra.
c. A negatív kifejezések jellemzően inkább lejjebb lesznek, mint feljebb.
d. A negatív kifejezések jellemzően inkább balra lesznek, mint jobbra.
e. A 2. szakasz végső elrendezésében lesznek változtatások az első szakasz eredményéhez képest.
f. A 2. szakasz végső elrendezésében az azonos pólusú kifejezések relatív távolsága kisebb lesz, mint a független döntés esetében volt.
g. A 2. szakasz végső elrendezésében az eltérő pólusú kifejezések relatív távolsága nagyobb lesz, mint a független döntés esetében volt.
h. A nyílt analitikus tagadást tartalmazó formák elhelyezésének az ideje hosszabb, mint a negatív pólusú kifejezések átlaga.
i. A nyílt analitikus tagadást tartalmazó formák elhelyezésének esetében a negatív tagadása (*nem gonosz*) hosszabb időt igényel, mint a pozitív tagadása (*nem bölcs*).

Ebben a kísérleti dizájnban a szemmagassághoz igazítás észszerű és indokolható döntés. Ennek azonban van egy lényeges, eddig figyelembe nem vett hatása is. Mivel a szem a testi tapasztalat magyarokra jellemző konceptualizációjában

[23] H. Varga (2006) csak néhány kivételt talált szótárakban (*álnoktalan, félénktelen, ébertelen*), ezek közül csak az *ébertelen* fordul elő az MNSZ2-ben összesen három adattal, 1-1 előfordulással három különböző szépirodalmi műben.

egyértelműen FENT régió, ezért a kifejezések valójában az érzékelő egocentrikus kiindulópontjából fent jelennek meg, nem középen. Ez hatással lehetett Boross (2010b) eredményeire is. Ezért Kocsis Ágnes javaslatára tervezzük a kísérlet olyan háromdimenziós, virtuális térben szimulált tárgymozgatással kivitelezett változatát, amelyben a kísérleti személyek a tér közepén állnak, kiinduló helyzetük rögzített, a koordinátarendszert részben a test frontális – dorzális, bal – jobb viszonyai jelölik ki, ezek egyértelmű tengelyeket eredményeznek. A vertikális dimenzió tagolásához azt kérjük, hogy a KSZ mutasson testének középpontjára (ez tehát változó lesz/lehet KSZ-enként). A KSZ-ek a kezükbe kapják a szót mozgatható, virtuális átlátszó gömbként. Kiválaszthatják a gömb kitöltőszínét, és eljuttathatják a tér tetszőleges helyére. A kísérletnek ez a változata lehetővé tenné, hogy a KSZ a tér minden dimenzióját használhassa.

4.3. Percepciós kísérlet a téri és a szemantikai orientáció összefüggésének kutatásához

A harmadik kísérlet ugyanezt más módon közelíti meg Meier és Robinson (2004; vö. Boross 2010a: 74–75; 2010b: 455), valamint Boross (2010b) kísérletének módosításával (Kocsis–Kugler 2018: C jelű kísérleti eszköz). A kijelzőn koordinátarendszerben jelennek meg a szavak, a középpontot jól azonosíthatóvá tesszük (lásd alább). A kijelző paraméterei megegyeznek a 4.2.-ben leírtakkal (lásd a 20-as lábjegyzetet). Az első változatban (A csoport) FENT és LENT viszonyban, a második változatban (B csoport) BAL és JOBB viszonyban (a KSZ perspektívájának megfelelően, tehát a BAL a bal kezéhez van közelebb, a JOBB a jobb kezéhez) bukkannak fel a szavak. Mindkét csoportban az a KSZ feladata, hogy értékelje a képernyőn megjelenő kifejezést a polaritása alapján, billentyű lenyomásával: negatív – semleges – pozitív. A 3 billentyű kiosztását a KSZ választhatja meg.

A szavak kiválasztásánál Boross (2010b) megfontolásait követve kiegyenlítette tesszük a betűszámot, a szótagszámot, a pozitív/negatív/semleges arányt, és törekszünk arra, hogy az MNSZ2 alapján megállapított gyakoriság szempontjából ne legyen jelentős eltérés a kifejezések között. Azért nincs a poláris ítéletnél lehetőség skálán elhelyezni a kifejezést, hogy a döntés ideje mérhető lehessen.

A KSZ személyes adatai között a kezességgel kapcsolatos kérdések is lesznek (lásd Casasanto 2017: 35–36).

A tanulási fázisban (a kísérleti mintát lásd Boross (2010b: 458)-ban) a képernyő középpontjában ötelemű X sorozat jelenik meg (300 ms-ig). A tesztfázis ugyanígy kezdődik. A kifejezések véletlenszerűen jelennek meg, de az azonos típusok (az A csoportban a FENT/LENT és a POZITÍV/NEGATÍV/SEMLEGES kombinációi; illetve a B csoportban a BAL/JOBB és a POZITÍV/NEGATÍV/SEMLEGES kombinációi), azonos arányban fordulnak elő.

Hipotézisek (Osgood 1980, Meier–Robinson 2004 és Boross 2010b alapján):

(13) a. A pozitív kifejezések azonosítása helyzettől függetlenül átlagosan gyorsabb, mint a negatívaké.
b. A pozitív kifejezések azonosítása gyorsabb, ha feljebb/jobbra helyezkednek el (vö. Boross 2010b: 456).
c. A negatív kifejezések azonosítása gyorsabb, ha lent/balra helyezkednek el (vö. Boross 2010b: 456).

d. A bal/jobb irány (horizontális dimenzió) kevésbé befolyásolja a felismerés gyorsaságát, mint a fent/lent (vertikális dimenzió).
e. A polaritás szempontjából semleges vagy bizonytalan kifejezések (főnevek) esetében a döntést a helyzet befolyásolja, tehát ha feljebb/jobbra helyezkednek el, akkor inkább pozitívnak, ha lent/balra helyezkednek el, akkor inkább negatívnak kategorizálják őket a KSZ-ek (vö. Boross 2010b, Boroditsky 2000, Casasanto–Boroditsky 2008).
f. A pozitív és a negatív kifejezések azonosításának az esetében az azonos (egyező) értékek aránya nagyobb lesz, mint a semleges kifejezések esetén.

5. Összefoglalás

A tanulmány az elméleti és empirikus kutatás összehangolását kezdeményezi a poláris antonimák kutatásában. A szerző személyes célja az, hogy a hasonló érdeklődésű, a nyelvészet más-más területén dolgozó kutatók érdeklődését felkeltse, és őket közös kutatásra buzdítsa. A kutatás szükségességét a tanulmány azzal a megfigyeléssel támasztotta alá, hogy az antonímia alapvető jellegével nem áll összhangban a kutatására szánt figyelem.

A poláris antonímiát a tanulmány úgy értelmezte, hogy a poláris viszony nyelvileg nemcsak értékviszonyként konceptualizálódik, hanem alapvetőbb feldolgozási szinten energiaviszonyként és téri viszonyként, illetve előtér-háttér viszonyban akár mindháromként. Ezt az elgondolást elméleti művekkel és empirikus vizsgálatok eredményeire hivatkozással is alátámasztotta. Három, további kidolgozásra és megvalósításra váró kísérletterv (két percepciós és egy produkciós) bemutatása történt meg. A javasolt kísérletek a szemantikai orientáció megállapítására, a pólusok közötti és az alternatív nyelvi megkonstruálásuk közötti összefüggésre, a polaritás és a tériség kapcsolatára irányultak. A tervek további kidolgozást igényelnek megvalósításuk előtt.

A tanulmányban nem volt mód részletezni a korpusznyelvészeti kutatási lehetőségeket, de azt érdemes zárásképpen kiemelni, hogy a korpusznyelvészeti módszereknek is feltétele a humán tényező: a poláris minősítés forrása a humán értékelő (pl. szótáríró), tesztelő, kísérleti személy (sok esetben mindössze 2-3 személy, lásd ANEW Dilts (2010)-ben; Turney–Littman 2002; Boross 2010b), csak ez után valósítható meg a szupervízió nélküli gépi tanulás.

Köszönetnyilvánítás

A gondolataimat formáló eszmecserét köszönöm a DiAGram funkcionális nyelvészeti műhelynek, a „polaritás” speciális kollégiumok hallgatóinak (ELTE BTK, 2008–2009). Az *Újdonságok a szemantikai és pragmatikai kutatásokban* konferencia (Pragmatika Centrum – SZTE, Szeged, 2018. április 27.) szervezőinek, résztvevőinek, az írott változat (anonim) lektorainak azért vagyok hálás, mert észrevételeikkel segítettek abban, hogy a kifejtést pontosabbá tegyem.

Hivatkozások

Andor József 2011. De durva ez a téma! – Megfigyelések a melléknévi jelentés polaritásváltásáról. *Hungarológiai Évkönyv* **12**/**1**:33–42.

Andor József 2013. Elmélkedések és vizsgálódások a szaliencia körül. In Kugler Nóra – Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.) *A megismerés és az értelmezés konstrukciói. Tanulmányok Tolcsvai Nagy Gábor tiszteletére*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 86–97.

Andor József 2017. A lexikai fokozás polaritásváltásairól. In Gecső Tamás – Szabó Mihály (szerk.) *Az ellentét nyelvi és nonverbális kifejezésének lehetőségei*. Budapest, Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola, Tinta Könyvkiadó. 11–17.

Bolasco, Sergio – Francesca della Ratta-Rinaldi 2004. Experiments on semantic categorisation of texts: analysis of positive and negative dimension. *JADT 2004: 7es Journées internationales d'Analyse statistique des Données Textuelles*. 202–210. http://tinyurl.hu/TpDr/ (2018. 04. 22.).

Boroditsky, Lera 2000. Metaphoric structuring: understanding time through spatial metaphors. *Cognition* **75**/**1**:1–28. doi:10.1016/S0010-0277(99)00073-6.

Boroditsky, Lera 2011. How language shapes thought. *Scientific American* **304**/**2**:62–65. doi:10.1038/scientificamerican0211-62.

Boross Viktor 2010a. TEST – TÉR – JELENTÉS 1. *Magyar Nyelvőr* **134**/**1**:62–77.

Boross Viktor 2010b. TEST – TÉR – JELENTÉS 2. *Magyar Nyelvőr* **134**/**4**:453–470.

Boucher, Jerry – Charles E. Osgood 1969. The Pollyanna hypothesis. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* **8**/**1**:1–8. doi:10.1016/S0022-5371(69)80002-2.

Casasanto, Daniel 2017. Relationships between language and cognition. In Barbara Dancygier (szerk.) *The Cambridge Handbook of Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. 19–37. doi:10.1017/9781316339732.003.

Casasanto, Daniel – Lera Boroditsky 2008. Time in the mind: Using space to think about time. *Cognition* **106**/**2**:579–593. doi:10.1016/j.cognition.2007.03.004.

Croft, William 1994. Speech act classification, language typology and cognition. In Savas L. Tsohatzidis (szerk.) *Foundations of Speech Act Theory. Philosophical and Linguistic Perspectives*. London, New York: Routledge. 460–477.

Cruse, David A. 1986. *Lexical Semantics*. (Cambridge Textbooks in Linguistics 4) Cambridge University Press.

Cruse, David A. 2010. *Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics*. 3. kiadás. (Oxford Textbooks in Linguistics) Oxford: Oxford University Press.

Dér Csilla Ilona 2013. *Iszonyatosan/rettenetesen/őrületesen jó!* A fokozószók grammatikalizációjáról. In Gecső Tamás – Sárdi Csilla (szerk.) *Az interkulturális kommunikáció elmélete és gyakorlata*. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 154) Székesfehérvár, Budapest: Kodolányi János Főiskola, Tinta Könyvkiadó. 71–76.

Dilts, Philip 2010. Good nouns, bad nouns: What the corpus says and what native speakers think. In Stefan Thomas Gries – Stefanie Wulff – Mark Davies (szerk.) *Corpus-Linguistic Applications: Current Studies, New Directions*. (Language and Computers: Studies in Practical Linguistics 71) Amsterdam: Rodopi. 103–117.

Eliade Mircea 1987. *A szent és a profán*. Fordította Berényi Gábor. Budapest: Európa Könyvkiadó.

Fejes László 2012. Ellentétes szótár. Weboldal. *Nyelv és Tudomány*. https://www.nyest.hu/hirek/ellentetes-szotar [2018. április 20.].

Gecső Tamás – Szabó Mihály (szerk.) 2017. *Az ellentét nyelvi és nonverbális kifejezésének lehetőségei*. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 199) Székesfehérvár, Budapest: Kodolányi János Főiskola, Tinta Könyvkiadó.

H. Varga Márta 2006. *A magyar fosztó- és tagadóképző*. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 51) Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Hangya Viktor – Farkas Richárd 2015. Doménspecifikus polaritáslexikonok automatikus előállítása magyar nyelvre. In Tanács Attila – Varga Viktor – Vincze Veronika (szerk.) *XI. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, MSZNY 2015, Szeged, 2015. január 15–16*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem, Informatikai Tanszékcsoport. 210–218.

Hunyadi László 1981. *A nyelvi polaritás kifejezése a magyarban*. Kandidátusi értekezés. Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem.

Imrényi András 2013. *A magyar mondat viszonyhálózati modellje*. (Nyelvtudományi Értekezések 164) Budapest: Akadémia Kiadó.

Imrényi András 2017. Az elemi mondat viszonyhálózata. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *Nyelvtan*. (A magyar nyelv kézikönyvtára 4) Budapest: Osiris Kiadó. 664–760.

Kicsi Sándor András 2012. Előszó. In Temesi Viola (szerk.) *Magyar ellentétszótár. Ellentétes jelentésű szavak szótára*. (A magyar nyelv kézikönyvei 22) Budapest: Tinta Könyvkiadó. 5–9.

Kiefer Ferenc 2008. A melléknevek szótári ábrázolásáról. In Kiefer Ferenc (szerk.) *Stukturális magyar nyelvtan 4. A szótár szerkezete*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 505–538.

Kocsis, Ágnes – Nóra Kugler 2018. *Kísérleti eszközök a nyelvi polaritás kutatására. (Kísérleti eszközök terve)*. Kézirat.

Kövecses Zoltán – Benczes Réka 2010. *Kognitív nyelvészet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Kugler Nóra 2014. A nyelvi polaritás kifejezésének egy mintázata, avagy milyen a félelmetesen jó? *Magyar Nyelvőr* **138**/**2**:129–139.

Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Langacker, Ronald W. 2012. Substrate, system, and expression: Aspects of the functional organization of English finite clauses. In Mario Brdar – Ida Raffaelli – Milena Žic Fuchs (szerk.) *Cognitive Linguistics between Universality and Variation*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. 3–52.

Langacker, Ronald W. 2016. Baseline and elaboration. *Cognitive Linguistics* **27**/**3**:405–439. doi:10.1515/cog-2015-0126.

Langendonck, Willy van 2007. Iconicity. In Dirk Geeraerts – Hubert Cuyckens (szerk.) *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. (Oxford Handbooks) Oxford, New York: Oxford University Press. 394–418.

Meier, Brian P. – Michael D. Robinson 2004. Why the sunny side is up. Associations between affect and vertical position. *Psychological Science* **15**/**4**:243–247. doi:10.1111/j.0956-7976.2004.00659.x.

Oravecz, Csaba – Tamás Váradi – Bálint Sass 2014. The Hungarian Gigaword Corpus. In Nicoletta Calzolari – Khalid Choukri – Thierry Declerck – Hrafn Loftsson – Bente Maegaard – Joseph Mariani – Asuncion Moreno – Jan Odijk – Stelios Piperidis (szerk.) *Proceedings of the Ninth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'14)*. Reykjavik: European Language Resources Association (ELRA). 1719–1723.

Osgood, Charles E. 1980. *Lectures on Language Performance*. (Springer Series in Language and Communication) Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag.

Papp Kornélia 2012. Módszerek a *kis* és *kicsi* dimenzionális melléknevek korpuszalapú vizsgálatához. In Tolcsvai Nagy Gábor – Tátrai Szilárd (szerk.) *Konstrukció és jelentés. Tanulmányok a magyar nyelv funkcionális kognitív leírására*. Budapest: ELTE – DiAGram Funkcionális Nyelvészeti Műhely. 163–174.

Péter Mihály 1991. *A nyelvi érzelemkifejezés eszközei és módjai*. Budapest: Tankönykiadó.

Péter Mihály 2005. *Nyelv, stílus, költői beszéd. Válogatott tanulmányok*. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 49) Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Pléh Csaba – Lukács Ágnes (szerk.) 2014. *Pszicholingvisztika. Magyar pszicholingvisztikai kézikönyv*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Rohrer, Tim 2007. Embodiment and experientalism. In Dirk Geeraerts – Hubert Cuyckens (szerk.) *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. (Oxford Handbooks) Oxford, New York: Oxford University Press. 25–47.

Sass Bálint 2016. Nyelvészeti szövegkeresők, nemzeti korpuszportál. *Magyar Tudomány* **177**/**7**:798–808.

Székely Gábor 2000. A lexikai fokozás általános kérdéseiről. *Magyar Nyelv* **96**/**3**:296–310.

Székely Gábor 2007. *Egy sajátos nyelvi jelenség, a fokozás*. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 66) Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Szilágyi N. Sándor 1996. *Hogyan teremtsünk világot? Rávezetés a nyelvi világ vizsgálatára*. Kolozsvár: Erdélyi Tankönyvtanács.

Temesi Viola (szerk.) 2012. *Magyar ellentétszótár. Ellentétes jelentésű szavak szótára*. (A magyar nyelv kézikönyvei 22) Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Tisljár-Szabó Eszter 2014. Érzelmek és beszéd. In Pléh Csaba – Lukács Ágnes (szerk.) *Pszicholingvisztika. Magyar pszicholingvisztikai kézikönyv*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 951–986.

Tolcsvai Nagy Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Budapest: Osiris Kiadó.

Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 2017a. *Nyelvtan*. (A magyar nyelv kézikönyvtára 4) Budapest: Osiris Kiadó.

Tolcsvai Nagy Gábor 2017b. Bevezetés. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *Nyelvtan*. (A magyar nyelv kézikönyvtára 4) Budapest: Osiris Kiadó. 21–71.

Traugott, Elizabeth Closs 1995. Subjectification in grammaticalisation. In Dieter Stein – Susan Wright (szerk.) *Subjectivity and Subjectivisation. Linguistic Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press. 31–52.

Turney, Peter D. – Michael L. Littman 2002. *Unsupervised Learning of Semantic Orientation from a Hundred-Billion-Word Corpus*. [arXiv:cs/0212012].

Vendler, Zeno 1967. *Linguistics in Philosophy*. Ithaca, New York: Cornell University Press.

Zlatev, Jordan 1997. *Situated Embodiment. Studies in the Emergence of Spatial Meaning*. Stockholm: Gotab.

A szerzőről

Kugler Nóra az Eötvös Loránd Tudományegyetem Mai Magyar Nyelvi Tanszékének egyetemi docense. A magyar nyelv grammatikájának funkcionális szemléletű leírásával, az erre épülő nyelvtantanítás lehetőségeivel, a jelentéstan területén főképp az episztemikus-inferenciális modalitással foglalkozik. A Tolcsvai Nagy Gábor akadémikus által létrehozott és vezetett DiAGram funkcionális nyelvészeti műhelynek a megalapítástól tagja.
Elérhetősége: kugler.nora@btk.elte.hu